

BIBLIOGRAFIA NAȚIONALISMULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA PERIOADEI CEAUȘISTE

Constantin Adrian SIMION

Perioada comunistă a furnizat și furnizează încă autorilor din diverse domenii (istorie, științe politice, sociologie etc.) importante teme de studiu și cercetare. Una dintre chestiunile intens discutate, de exemplu, în istoriografia românească postdecembristă a fost naționalismul comunist, mai ales cel din perioada dictaturii lui Nicolae Ceaușescu. Prezenta cercetare, fără a avea pretenția de a lămuri întreaga problematică a acestui subiect, încearcă să prezinte modul în care diverși autori au comentat existența naționalismului în timpul regimului ceaușist și unele domenii în care s-a manifestat naționalismul în respectiva perioadă. Trebuie amintit de la bun început că problema naționalismului ceaușist nu a făcut obiectul unor lucrări speciale; dar chestiunea a fost atinsă, cel puțin tangențial, în numeroase cercetări referitoare la comunismul românesc.

Forme de naționalism ale regimului Ceaușescu

În general, autorii care s-au ocupat de studierea perioadei lui Ceaușescu au considerat că acesta a moștenit o linie naționalistă de la predecesorul său, Gheorghe Georghiu-Dej, o linie căreia el i-a dat noi conotații. Un astfel de aspect, sesizat de Adrian Marino, e cenzura ridicată la rang de politică oficială de regimul Ceaușescu, ea extinzându-se la sfârșitul anilor '60 chiar la apariția în presă a numelor unor lideri ai P.M.R. care nu avuseseră origini române. Astfel, menționările despre Ana Pauker, Vasile Luca ajung la „fondul secret”, ba chiar dispar din circulație numele lui Stalin și lui Hrușciov¹, în condițiile în care Ceaușescu continua politica lui Dej de îndepărtare față URSS, iar pentru a-și asigura perpetuarea puterii recurgea la mijloace de flatare a sentimentelor naționaliste populare.

O idee interesantă o găsim în cartea autoarei Anneli Ute Gabanyi, *Cultura lui Ceaușescu* – anume faptul că aversiunea față de sovietici a lui Ceaușescu se constatare încă din 1962 când acesta avusese discuții aprinse cu Hrușciov, în timpul vizitei la București a liderului de la Kremlin; neînțelegerile porniseră de la problema „diviziunii internaționale a muncii”, propunerile sovietice fiind considerate de români o ofensă la adresa propriilor ambiții de industrializare. Pe de altă parte, după accederea la putere, Ceaușescu a extins și a accentuat direcția naționalistă, deși la sfârșitul anilor '60 România părea că se îndreaptă spre un

¹ Marino 2000, p. 60-69.

echilibru între „național” și „civil” în viața publică. Dar după 1970 regimul de la București a început să-și dezvăluie adevărata față – aceea a naționalismului comunist². Totodată, autoarea dezvăluie și cum Ceaușescu a făcut tot mai multe eforturi pentru a-și crea imaginea de conducător nu doar al partidului, ci al întregii națiuni, în condițiile în care prin anii '80 în documentele oficiale ale Partidului, apărea tot mai mult ideea că acesta nu era doar purtător de cuvânt al unei clase restrânse, ci întruchiparea voinței întregii națiuni. În spiritul acestei orientări, membrii de partid se angajau să lupte nu doar pentru triumful socialismului și comunismului, ci și pentru „bunăstarea poporului”³.

Stelian Tănase se oprește și el asupra acestei chestiuni, a exacerbării naționalismului, arătând că național-comunismul a oferit lui Ceaușescu posibilitatea de a obține simpatie populară, iar unii lideri comuniști au considerat trecerea la naționalismul comunist ca o etapă intermediară, înainte de trecerea la schimbările structurale⁴. Naționalismul avea rădăcini din perioada interbelică, iar Ceaușescu a focalizat dezbateri puternice în jurul problemei naționale, înțelegând ca unitate între popor și partid. S. Tănase reia o idee întâlnită și la alți analiști: în condițiile crizei economice de la jumătatea anilor '70, confruntat cu o scădere a nivelului de trai, regimul Ceaușescu a încercat să distragă atenția de la aceste probleme prin declanșarea unei propagande în care naționalismul avea un rol puternic; naționalismul, consideră autorul citat, a devenit în acel context un instrument de mobilizare a maselor, fiind o reacție anticriză și căpătând noi dimensiuni.

Mihai Botez chiar încearcă o definiție a național-comunismului ceaușist: „termen ce desemnează un comunism stalinist independent de Moscova, consolidat prin activarea sentimentului naționalist chemat să-l legitimizeze și să-l susțină”⁵.

Atât Tom Gallagher cât și Lucian Boia consideră că acest tip de comunism național s-a tradus printr-o recuperare treptată a chestiunilor de ordin național, tradiționale, fapt care, după „anti-naționalismul anilor '50, era de natură să facă plăcere românilor”⁶. Mai mult decât atât, regimul Ceaușescu a avut un atu major: flatând patriotismul românilor, profitând de amintirile urâte ale anilor '50 și făcând pe alții responsabili de toate problemele, regimul a reușit, pentru o perioadă, să voaleze adevăratele probleme ale țării, având astfel și o oarecare longevitate. Lucian Boia afirmă că politica megalomană a lui Ceaușescu, susținută de vocațiile mitologice pe care le-a generat, a alimentat visul de mărire existent în subconștientul național, aceasta fiind, consideră autorul, și una dintre explicațiile tardivului și incompletului dezgheț românesc. Devine tot mai evident azi că, la acel moment, prezentarea unei țări mici ca o țară importantă (aproape un nucleu al lumii) a fost un proces atotcuprinzător, înglobând diverse elemente

² Gabanyi 2003, p. 11.

³ *Ibidem*, p. 175-176.

⁴ Tănase 1996, p. 152, 157.

⁵ Botez 1992, p. 38.

⁶ Gallagher 2004, p. 50; Boia 2003, p. 513.

ale vieții naționale și cele ale planului istoric. Totuși, reafirmarea unor principii de tip naționalist a fost parțială și pusă în serviciul unei ideologii și a unei politici diferite de ale perioadei interbelice sau a începutului de secol XX, să spunem, și aceasta deoarece naționalismul ceaușist era încărcat de spiritul totalitar al regimului și purta o clară amprentă autohtonă, spre deosebire de cel din primii ani ai secolului XX care avea influențe vestice și se dezvoltă într-o perioadă de evoluție a liberalismului. Același Lucian Boia este de părere că naționalismul comunist promovată de regimul Ceaușescu a marcat o revenire la un discurs tradiționalist căruia i s-au adăugat elemente de ideologie comunistă adaptate retoricii naționaliste⁷. Aceasta din urmă a cunoscut o amplificare fără precedent, beneficiind de un ecou incontestabil în opinia publică și chiar printre profesioniști, cu atât mai mult cu cât versiunea națională apărea în antiteză cu antinaționalismul anilor '50 și într-un raport de continuitate cu ceea ce se considera a fi istoria „reală” a țării. Nu s-a subliniat îndeajuns rolul pe care acest tip de discurs istoric, repetat fără încetare, l-a avut în consolidarea și prelungirea dictaturii lui Ceaușescu, în măsura în care imaginea comunist-naționalistă a istoriei se așeza pe un tipar mental tradițional (originile daco-romane, continuitatea, lupta pentru independență, rolul românilor în apărarea Europei, victimizarea românilor supuși adversităților din partea *celorlalți*...). Din acest punct de vedere, comunismul naționalist a fost continuatorul mitologiei naționale cristalizate în secolul al XIX-lea, ceea ce i-a conferit credibilitate și legitimitate.

Anumiți autori tratează și modul în care regimul Ceaușescu a introdus elemente naționaliste în planul culturii. Ioana Bot se oprește asupra „mitului Eminescu”, care cunoaște o interesantă evoluție în perioada anilor '80: Eminescu este elogiât ca exponent al unei națiuni fără clase, iar interpretările culturii oficiale modifică analizele mai vechi ale eminescologiei privind caracterul reprezentativ al poetului național pentru spiritualitatea românească⁸. Dennis Deletant ia ca exemplu festivalul *Cântarea României*, care era menit să fie „o nouă formulă de manifestare a talentului, sensibilității și geniului creator al poporului român”⁹. Autorul amintit analizează modul în care pentru mai mult de un deceniu o serie de spectacole desfășurate în întreaga țară, cu o participare de masă, au fost reunite sub umbrela festivalului național *Cântarea României*, majoritatea dintre ele promovând ideea apărării de către cetățeni a „libertății, independenței și unității naționale”. Dragoș Petrescu se oprește și el asupra acestui festival, considerând că peisajul cultural rigid și monoton al României acelor ani, în care spațiile alternative de manifestare artistică erau practic inexistente, succesul acestei politici culturale a fost indiscutabil¹⁰. Artiștii profesioniști au fost obligați să se supună noilor „sarcini de serviciu”, întregându-se în marile festival-kitsch. Autorul e de părere că în concepția

⁷ Boia 1995, p. 8-9.

⁸ Bot 2003, p. 245.

⁹ Deletant 1998b, p. 293.

¹⁰ Petrescu 1997, p. 117-118.

liderilor de la București mitul „românului născut poet” se combina cu cel al românului bun cetățean și devotat construirii socialismului. Important este și faptul, pe care autorul îl subliniază foarte bine, că potrivit propagandei oficiale, la festivalul *Cântarea României* („festival al celor ce muncesc”) nu puteau participa decât cei ce se făceau remarcăți în domeniul lor de activitate, adevărați fruntași în îndeplinirea planului, dar și în cântarea muncii, a istoriei naționale și a creației libere. Nici nu e de mirare că Ceaușescu însuși încuraja permanent această politică culturală „larg democratică”.

Un alt aspect asupra căruia s-au oprit autorii care au analizat comunismul a fost naționalismul economic. Stelian Tănase comentează modul în care opțiunile regimului Ceaușescu de a dezvolta în anii '60 și '70, o industrie chimică, siderurgică și constructoare de mașini, care să plaseze România între primii producători din lume în acele domenii, au avut efecte negative ce au început să se vadă spre sfârșitul anilor '70¹¹. Totuși, păstrând această linie a „naționalismului economic”, Ceaușescu a rămas ferm în planurile sale megalomane dorind să producă totul, dacă se putea, în țară. Din păcate efectele negative aveau să se accentueze în anii '80, însă atunci când respectivele efecte riscau să producă nemulțumiri sociale, Ceaușescu a încercat să folosească iar metoda pe care o utilizase cu foarte mare succes: manipularea naționalismului. De exemplu, la 12 aprilie 1989, el anunța achitarea datoriilor externe, iar un proiect de lege trebuia să interzică pe viitor alte împrumuturi exterioare. Dictatorul juca o altă carte naționalistă, atacând Occidentul și alți dușmani nevăzuți ai țării, în condițiile în care, considera el, plata datoriilor externe garanta independența țării și punea capăt „unei lungi perioade de dependență de monopolurile străine și de capitalul străin”. Asupra naționalismului anilor '80 se oprește și Alina Mungiu-Pippidi, numai că ea analizează câteva aspecte ale naționalismului cultural. Autoarea citată arată cum în anii '80 regimul Ceaușescu a recuperat diverși intelectuali puși la index în timpul lui Dej, folosindu-le unele concepte și idei în stil naționalist. A fost cazul, de exemplu, teoriei lui Blaga și speculațiilor lui Eliade cu privire la miturile dacilor, teme folosite de regim pentru că acordau întâietate românilor¹².

Pe de altă parte, analizând naționalismul anilor '80 prin prisma relațiilor româno-sovietice, Victor Frunză consideră că, la fel ca și naționalismul polonez și ungar, și naționalismul românesc al respectivei perioade a fost și o reacție la tendințele sovieticilor de intervenție în politica internă a statelor din lagărul socialist¹³. În acele condiții, unii lideri comuniști est-europeni au considerat intervenția ca un atentat la identitatea națională a poporului la conducerea căruia se aflau, dar și la adresa puterii lor de lideri comuniști.

Și Lucian Boia analizează un aspect al naționalismului comunist din anii '80, anume eliminarea treptată din limbajul oficial a denumirilor specifice ale regiunilor țării, pe motiv că România era una și unitară¹⁴. Astfel, Boia ia ca

¹¹ Tănase 1992, p. 149, 257, 261.

¹² Mungiu-Pippidi 2002, p. 169.

¹³ Frunză 1990, p. 517.

¹⁴ Boia 1995, p. 19.

exemplu decizia secției de propagandă a comitetului central al P.C.R. de a elimina numele regiunilor geografice din buletinele meteorologice (s-a interzis, astfel, să plouă în Moldova, fiind permis să plouă doar în estul sau nord-estul țării).

Încheind, cronologic, această parte a analizei de față, ne vom opri la momentul decembrie 1989 și la analiza lui Stelian Tănase asupra evenimentelor respective. Autorul citat consideră că promovarea excesivă a naționalismului și a cultul personalității l-au rupt pe Nicolae Ceaușescu de realitate, dovadă fiind acțiunile sale din decembrie 1989. De exemplu, în 20 decembrie când la Timișoara insurgenții sărbătoreau victoria contra comuniștilor locali, Ceaușescu apărea la televizor înconjurat de steaguri naționale și pe fondul unor cântece patriotice, atacând „agenții străini”, „fasciștii” și „trădătorii” de la Timișoara, aflați în slujba unor forțe străine ostile României; Stelian Tănase consideră că și în acele momente dictatorul spera că, jucând iar cartea naționalistă, va avea succes¹⁵.

Concluzionând, am putea considera că naționalismul a fost în perioada lui Ceaușescu un aspect de politică internă și externă preluat din perioada anterioară și „îmbogățit” în conformitate cu ideologia oficială. Autorii citați consideră, în general, că aspecte naționaliste au fost remarcate în diverse domenii: economie, învățământ, relațiile cu minoritățile, cercetarea istorică, întreținerea cultului personalității etc. În continuare ne vom opri doar asupra câtorva dintre domeniile anterior amintite, pentru a evidenția modul în care diverși autori au analizat o problemă sau alta.

Ceaușescu și cultul personalității

Ca în orice regim totalitar, cultul personalității a obținut în timpul lui Ceaușescu un loc important în propaganda oficială a regimului. Doar că în cazul lui Ceaușescu acesta a avut și importante elemente naționaliste care i-au oferit trăsături specifice. În cazul dictatorului român totul e gigantic, maiestuos. România e o țară importantă în plan internațional, condusă de un geniu („Dunăre a gândirii” era doar una dintre metaforele cu care era caracterizat Ceaușescu); istoria națională era dominată de personalități deosebite: Burebista, Decebal, Traian, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, A. I. Cuza, lista terminându-se, evident, cu Ceaușescu.

Pavel Câmpeanu, unul dintre cei care au studiat problema cultului personalității la Ceaușescu, a identificat și câteva trăsături de bază ale acestuia¹⁶:

- Ceaușescu își instituie propriul cult nu pentru a-și impune legitimitatea, ci după ce, în august 1968, o dobândise atrăgându-și sprijinul societății pentru atitudinea de apărător al independenței naționale;

¹⁵ Tănase 1992, p. 267.

¹⁶ Câmpeanu 2002, p. 8-9.

- identitatea dintre persoana dictatorului și independența țării stătea la baza cultului; astfel, deși se admitea că Ceaușescu personifica independența României, se omitea faptul că el patrona un regim comunist foarte dur;
- centrat în jurul independenței naționale, cultul lui Ceaușescu devine, în subsidiar, cultul națiunii; în consonanță cu mitul exacerbant al personajului, fervoarea naționalistă formează nucleul unei ideologii de esență populistă.

Pavel Câmpeanu constată, de asemenea, și o interesantă relație între naționalismul comunist al regimului și cultul personalității dictatorului. Analizând, de exemplu, sintagma bine-cunoscută „Partidul, Ceaușescu, România”, autorul consideră că ordonarea celor trei repere-cheie „recunoștea, fără voie, caracterul antinațional al acestui naționalism, pe când întâietatea partidului nu reprezenta decât o ficțiune ideologică”¹⁷.

Dennis Deletant afirmă și el că dictatorul român s-a autoprezentat, mai ales în cadrul elementelor ce făceau parte din acțiunile cultului personalității, ca un patriot, ca un lider al poporului, un conducător de rangul unor personalități ca Burebista, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul ș.a. Liderul comunist avea convingerea că el era moștenitorul „mantiei” de apărător și de conducător al națiunii. O dovadă ar fi chiar numele și elementele unui plan care ar fi vizat salvarea sa în cazul unei agresiuni armate – planul ROVINE-IS-70, plan care prevedea ca lui Ceaușescu să-i fie asigurată securitatea în ascunzișuri situate în „locuri cu tradiție în istoria patriei, având o populație cu puternice sentimente patriotice, care să asigure la nevoie protecția și apărarea conducătorilor de partid și de stat”¹⁸.

Anneli Ute Gabanyi analizează, de asemenea, rolul pe care l-a avut, în cadrul cultului personalității lui Ceaușescu, plasarea dictatorului în galeria „marilor eroi ai neamului”¹⁹. Autoarea prezintă modul cum a devenit celebru unul dintre tablourile pictorului Florin Ionescu, tablou în care dictatorul apărea drept ultimul dintr-o galerie de mari conducători: Burebista, Decebal, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Nicolae Bălcescu, A.I. Cuza. Personajele nu fuseseră alese la întâmplare, Ceaușescu dorind să fie considerat o întrupare a virtuților înaintașilor, virtuți ridicate la un alt nivel – cel comunist. Totodată, Anneli Ute Gabanyi explică și modul în care propaganda naționalistă a devenit primordială în susținerea cultului personalității lui Ceaușescu, apelul la istorie făcându-se frecvent: de exemplu, printre corespondențele simbolice care au apărut în presa românească se putea constata coincidența anului nașterii dictatorului (1918) cu anul Marii Uniri, sau cea între luna nașterii sale (ianuarie) cu luna în care s-a înfăptuit, în 1859, unirea Principatelor. Propaganda din anii '80 amintea frecvent descoperirea unor rămășițe dacice în Scornicești, localitatea natală a lui Ceaușescu. Apelul la istorie ca bază de susținere a cultului personalității este

¹⁷ *Ibidem*, p. 263.

¹⁸ Deletant 1998a, p. 97.

¹⁹ Gabanyi 2003, p. 30.

analizat și de Ramona Bordei-Boca, ea considerând că dictatura lui Ceaușescu s-a sprijinit pe o propagandă naționalistă în care latinitatea, însoțită de câteva formulări specifice propagandei oficiale, a sprijinit cultul personalității²⁰.

Pe de altă parte, Lucian Boia analizează rolul așa-numitei „mitologii comuniste oficiale” în cadrul promovării cultului personalității, considerând că mitologia națională a fost folosită în beneficiul regimului și al dictatorului²¹. Autorul citat consideră că propaganda oficială promova ideea că națiunea română găsisese în Ceaușescu un lider providențial și de aceea, el trebuia ascultat, iar relațiile cu străinătatea – înlăturate. În cadrul cultului personalității, arată L. Boia, discursul oficial promova contrastul între virtuțile națiunii române (în cadrul căreia Ceaușescu era o întrupare a acestor virtuți) și efectele negative ale intervențiilor străine. Astfel, pentru a înlătura pericolul „îmbolnăvirii”, datorită contactului cu străinii, România trebuia să fie o țară independentă și autarhică. Această Românie era visată de Ceaușescu drept o mare putere, iar el se comporta ca atare: liderul unei țări de prim-rang, cu un cuvânt hotărâtor în relațiile internaționale. În acest context, propaganda oficială a introdus acest element în cadrul cultului personalității.

Trebuie relevat însă și faptul că evoluția cultului personalității lui Ceaușescu s-a legat de promovarea P.C.R. drept „partid – cârmuitor al națiunii” ale cărei elemente geniale făceau parte din rândurile sale. Este o chestiune asupra căreia se oprește și Simona Nicoară, care analizează rolul generalului Ilie Ceaușescu (fratele dictatorului) în această problematică²². Autoarea citată amintește faptul, interesant, de altfel, că, deși a fost un promotor al „dacismului” și „indigenismului”, generalul a recunoscut importanța elementului roman în etnogeneza românească atunci când era vorba de apărarea intereselor P.C.R. Generalul prezenta partidul ca o sinteză a celor mai înalte spirite ale poporului român, el însuși un popor născut din două mari popoare ale antichității. P.C.R.-ul putea, astfel, să aibă pretenția unei „legitimări istorice”.

Revenind la Ceaușescu personal, ne oprim asupra analizei pe care Edward Behr²³ o face cultului personalității dictatorului român. Autorul citat arată cum în numeroase istorii scrise în perioada lui Ceaușescu, trei personalități, regăsite și în tabloul lui Florin Ionescu, revin obsedant alături de dictator: Burebista (care se implicase în politica internă a celui mai important stat a vremii sale – Imperiul Roman, așa cum Ceaușescu avea pretenția de a fi un arbitru în relațiile internaționale), Decebal (vajnic apărător al patriei sale) și Mihai Viteazul (care unificase sub sceptrul său, pentru prima oară, cele trei Țări Române). Edward Behr amintește și faptul că în diverse comentarii referitoare la domnia lui Mihai Viteazul, istoricii oficiali au adăugat că patru dintre căpitanii lui Mihai Viteazul s-au stabilit în Scornicești, subînțelegând că Ceaușescu putea fi un urmaș al lor.

²⁰ Bordei-Boca 2003, p. 451.

²¹ Boia 2003, p. 520.

²² Nicoară 2002, p. 297.

²³ Behr 1999, p. 341.

Victor Frunză este de părere că dictatorul român s-a folosit de aparițiile sale publice pentru a accentua elementele naționaliste ale regimului său²⁴. Nu puține erau portretele care îl prezentau având eșarfă tricoloră, iar în mână un sceptru aurit; Ceaușescu se dorea înfățișat și în ipostaza de șef al statului și în cea de succesor al domnitorilor.

Încercând câteva concluzii ale acestei părți a analizei, putem fi de acord cu autorii citați în ceea ce privește faptul că timp de aproape un sfert de veac România a reprezentat un model de dictatură personală de tip naționalist-comunist. Deși în mod oficial P.C.R.-ul reprezenta forța conducătoare a țării, într-un mod tipic stalinist, Ceaușescu și clanul său și-au impus dominația asupra aparatului decizional al partidului, liderul absolut promovându-și un puternic cult al personalității. Ceaușescu a încercat să îmbine în cadrul acestui cult elemente comuniste cu unele de ordin etnocentrist, descriind, de exemplu, istoria P.C.R. ca o succesiune de evenimente glorioase, iar partidul drept chintesență a celor mai strălucite minți ale națiunii. Accesele șovine ale lui Ceaușescu, mitizarea trecutului, identificarea cu conducători legendari, reabilitarea unor simboluri naționale, au fost elemente ale unui cult al personalității menit să îndoctrineze populația, să-i flateze orgoliul național și să compenseze eșecul de a oferi răspunsuri la problemele țării.

Istorie, istoriografie, mituri naționaliste în timpul regimului Ceaușescu

Un aspect interesant pe care l-au sesizat autorii care au cercetat naționalismul ceaușist l-a constituit analiza așa-numitelor „mituri” oficiale ale regimului – idei de tip naționalist, menite să aducă popularitate regimului, promovate excesiv prin diferite metode. Spectrul lor tematic a fost foarte complex: le întâlnim, astfel, în cadrul elementelor specifice cultului personalității, în plan cultural, social, economic și, mai ales, în ceea ce privește raportarea regimului la istoria națională.

Unele dintre marile mituri care au dominat epoca au fost preluate și din secolul XIX: unitatea, neatârănarea, lupta de clasă, democrația idilică, teama de străin. Ceea ce s-a adăugat se situa pe aceeași linie, evocând tradiția paternalistă, spiritul mesianic, figurile providențiale, iar regimul comunist s-a arătat destul de abil în folosirea lor.

Ionel Bușe considera, astfel, că aceste mituri nu au fost specifice doar cazului românesc, afirmând că instaurarea comunismului în Europa de Est a reprezentat reînnoirea imaginarului politic naționalist și totalitar²⁵. Pe lângă miturile „vârstei de aur”, „revoluției salvatoare”, „complotului” etc., totalitarismul comunist a folosit puternic și alte mituri: „unitatea”, „cetatea asediată”, „salvatorul”, „eroul”, „originile dacice” etc. Autorul amintit analizează, de exemplu, modul în care regimul Ceaușescu a selectat dintre

²⁴ Frunză 1990, p. 485, 493, 501.

²⁵ Bușe 2003, p. 91-92.

elementele imaginarului politic pe cele cu cea mai puternică aderență la mentalul colectiv. Astfel, mitul originilor a fost intens exploatat. Se vorbea de România trimilenară, una din cele mai vechi civilizații ale Europei, care ajunsese la apogeul său în perioada comunistă a societății socialiste multilateral dezvoltate, sub conducerea salvatorului său: Nicolae Ceaușescu. I. Bușe constată, de asemenea, că accentul pus pe mitul dacic, pe arheologie și pe cercetarea folclorului s-a regăsit și în manifestări care se doreau a fi de ordin cultural: de exemplu festivalul *Cântarea României*.

Aceeași problemă a legăturii între istoria națională și miturile oficiale ale regimului a fost analizată și de Lucian Boia, care se oprește asupra altor două mituri: unitatea și continuitatea²⁶. Este un fapt cunoscut că majoritatea istoricilor de bun simț consideră că nu se poate pune în discuție, de exemplu, continuitatea daco-romană în spațiul fostei Dacii, după retragerea aureliană. Modul în care regimul Ceaușescu a folosit această problemă, ca parte a propagandei oficiale de tip naționalist, a alterat, însă, seriozitatea acestei chestiuni de ordin istoric. Tocmai asupra unor astfel de probleme se oprește și L. Boia când analizează modalitatea în care istoriografia oficială ceaușistă a promovat unitatea și continuitatea drept principii directoare ale istoriei românești. Unitatea, consideră autorul citat, privea în același timp atât unitatea spațiului românesc de-a lungul vremurilor (în pofida istoriei sale mai degrabă fragmentate), cât și unitatea poporului român în jurul marilor săi conducători: regii daci, domnitorii din Evul Mediu, în sfârșit Ceaușescu, continuatorul acestora, dar și creatorul unei noi Românie. Continuitatea desemna o problemă specifică, dar exprima și o interpretare generală a istoriei românești: persistența daco-romanilor și apoi a românilor la nordul Dunării, pe teritoriul actual al României. Pe de altă parte, afirmă L. Boia, pentru mitologia istorică a comunismului, continuitatea reprezenta o identitate între daci și români. Dacii – preferați romanilor potrivit unei logici naționaliste ce-i considera pe romanii „occidentali” drept „invadatori” – apoi daco-romanii și, în sfârșit, românii ar fi reprezentat o singură unică entitate, la fel ca și Dacia antică și România lui Ceaușescu. Era vorba de o continuitate atât etnică, cât și politică, chiar „statală”, iar în aceste condiții Ceaușescu putea fi prezentat (în cadrul elementelor specifice cultului personalității) drept un demn urmaș al lui Burebista, de exemplu. Într-un alt articol, L. Boia amintește și modalitatea în care, tot în sens naționalist, istoricii regimului au încercat să insereze istoria națională în istoria lumii potrivit următoarei concepții: românii nu s-au aflat în afara cursului istoriei, au influențat puternic istoria Europei și chiar a lumii²⁷. În acest sens, consideră autorul, au fost alese câteva personalități din istoria națională drept simboluri. Între aceste „simboluri” istorico-politice, Mircea cel Bătrân a ocupat un loc privilegiat; imaginea sa idealizată părea mai potrivită decât orice alt chip de domnitor pentru a servi ca o „oglină” îndepărtată pentru Ceaușescu; Mircea (devenit „cel Mare”)

²⁶ Boia 2003, p. 519.

²⁷ Boia 1997, p. 20-28.

oferea imaginea unei măreții egale pe tot parcursul domniei sale, care aduna toate liniile de forță ale istoriei românești: unitatea (Mircea alipește Dobrogea la Țara Românească), excelența pe câmpul de luptă (aplicând principiul luptei întregului popor), excelența diplomatică (pune bazele unor relații diplomatice noi ale Țării Românești).

Simona Nicoară se oprește și ea asupra legăturii dintre cultul personalității – mituri – istoria națională²⁸. Autoarea consideră că Ceaușescu a impus această conexiune în intenția acaparării cât mai multor pârghii ale puterii, oferind și un exemplu de discurs ceaușist, foarte populist, referitor la istoria națională: „Oare cum s-ar simți un popor care nu-și cunoaște istoria, nu ar prețui și nu ar cinsti această istorie? Nu ar fi ca un copil care nu-și cunoaște părinții și se simte uneori străin în lume?” Simona Nicoară prezintă și modul în care descrierea anumitor etape din istoria națională s-a bazat pe mituri. De exemplu, mitul originilor îi prezenta pe strămoșii autohtoni daci drept „un popor harnic și viteaz”, iar cuceritorii romani erau niște „viteji”. Pe de altă parte, manualele de istorie, în speță cele folosite în învățământul primar, conțineau tot felul de legende despre întemeierea statelor feudale românești, punându-se accent pe elementele de unitate între cele trei state feudale, unitatea însemnând existența poporului omogenizat prin termenul de „român”. De asemenea, lupta împotriva „cotropitorilor” avea dimensiuni eroice. Dușmanii aveau o dimensiune opusă: pe de o parte erau numeroși („câtă frunză și iarbă”), iar pe de altă parte aveau tot felul de attribute negative („cruzi”, „vicleni”, uneori „lași” etc.), indiferent de origine etnică (turci, tătari, unguri ș.a.). Pe lângă aceste mituri, consideră autoarea, cultul personalității dictatorului s-a bazat pe un mit specific: cel al „tehnocratului șef”; acest mit a fost „întrupat” în formule tip ca „geniul Carpaților”, „Dunăre a gândirii” ș.a., ideologia comunistă exaltând forța intelectuală de-a dreptul demiurgică a „conducătorului iubit”, care avea soluție pentru orice probleme ale țării.

Un alt autor care a analizat problema acestor mituri a fost Dennis Deletant, el oprindu-se, de exemplu, asupra „mitului dacic”, ideea „dacizării” istoriei naționale fiind legată de cea a unității poporului român²⁹. Se considera, astfel, că „ideea dacică” de unitate a influențat și politica voievozilor români medievali (unirea de la 1600 era prezentată ca o continuare a idealului dac de unitate și o „împlinire a aspirațiilor naționale de unitate și independență”). Autorul amintit consideră că regimul a manipulat istoria în așa fel încât la sfârșitul anilor '80 s-a ajuns la situații de „dacizare” puternică a originilor poporului român în paralel cu o denigrare a romanilor văzuți ca și „cotropitori”. Crearea de către regim a unor noi „adevăruri” a avut efecte negative asupra istoriei naționale. Identitatea istorică a românilor a fost politizată și exploatată de conducerea PCR și aceasta în condițiile în care regimul conștientiza importanța limbii și a istoriei în perceperea de către români a propriului trecut. De

²⁸ Nicoară 2002, p. 290-291.

²⁹ Deletant 1998b, p. 276, 287.

asemenea, D. Deletant este de părere că dacizarea excesivă susținută de regim a avut efecte nefaste și în rândul istoricilor, în anii '80 unii ajungând aproape să elimine elementul roman din procesul etnogenezei românești.

De altfel, trebuie spus, așa cum demonstrează Ion Rațiu, că această manipulare a istoriei în sens naționalist s-a constatat încă de la începutul „epocii de aur”³⁰. Unul dintre primele semne ale acestei orientări l-a constituit apariția în librării a unei noi hărți a României, în 1966, în care localități din Basarabia și Bucovina, anexate de URSS în 1940, apăreau cu nume românești. Apoi, în ianuarie 1967, la o emisiune radio s-a difuzat imnul „Deșteaptă-te române!”, care de la instaurarea comuniștilor la putere nu mai fusese cântat în public datorită izului său naționalist. Toate acestea dovedeau că regimul se implica într-o campanie de legitimare a caracterului său național.

Manipulare istoriei în acest sens naționalist a atins, consideră Adrian Drăgușanu, chiar și domeniul filatelic³¹, în condițiile în care în nicio țară comunistă nu se remarcă o înclinație spre origini atât de mare ca în cazul românesc. De exemplu, explică Drăgușanu, vechimea unor orașe era stabilită arbitrar, în general în jurul a 2000 de ani (Alba Iulia, Arad, Piatra Neamț etc.), evenimentele fiind marcate de apariția unor mărci poștale speciale. Pe de altă parte, este de părere autorul citat, după prezența filatelică s-ar crede că istoria românilor a început cu campania lui Traian împotriva dacilor; adevărată cauză a abundenței unor astfel de timbre stă în dacismul epocii, în cultul strămoșilor cât mai îndepărtați, idei devenite linia oficială în propagandă. Preferința pentru aceste simboluri s-a susținut și prin analiza cantitativă: timbrele consacrate antichității reprezentau 48% din mărcile cu tematică istorică ale perioadei, cele dedicate evului mediu – 28%, iar în cazul istorie moderne și contemporane procentul a fost și mai mic.

O altă chestiune asupra căreia s-au oprit diferiți autori a fost cea a surprinzătoarei reabilitări (ce-i drept parțială) a mareșalului Antonescu în timpul regimului Ceaușescu. Și aceasta în condițiile în care istoriografia oficială pune accent puternic pe prezentarea unor „salvatori”. Leonard Drulă consideră că „recuperarea” lui Antonescu începe odată cu perioada naționalistă a anilor '70, diferite lucrări apărute atunci încercând să prezinte anumite trăsături pozitive ale mareșalului³². Ca exemplu, autorul amintit citează cartea din 1979 a lui Aurică Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, în care Antonescu este prezentat ca un instaurator al ordinii, un om cu o atitudine fermă în reprimarea rebeliunii legionare și care a reintrodus armonia socială și disciplina. De asemenea, arată L. Drulă, mareșalul este prezentat ca un apărător al integrității teritoriale, adoptând o atitudine patriotică în întâlnirile cu Hitler, când ridică problema Transilvaniei. O chestiune ar fi, însă, de amintit aici: cartea lui Aurică Simion a fost extrem de rapid retrasă de pe piață, ceea ce dovedește că

³⁰ Rațiu 1990, p. 88-89.

³¹ Drăgușanu 1998, p. 39, 42.

³² Drulă 1995, p. 224-227.

nu apariția ei nu avusese, în totalitate, sprijin oficial. Un alt exemplu oferit de L. Drulă este *Istoria militară a poporului român*, vol. II, din 1989, unde, pe lângă calitățile de om politic și militar, este pusă în discuție și disculparea lui Ion Antonescu în privința războiului contra URSS, în care mareșalul ar fi urmărit doar scopuri naționale: recuperarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, **ocupate** de URSS (la sfârșitul anilor '80 Ceaușescu era tot mai mult un adversar al sovieticilor).

Katherine Verdery analizează cum chiar și istoria PCR-ului a fost modificată în sens naționalist³³. Exemplul oferit de autoarea citată se referă la modul în care, în 1966, Ceaușescu a explicat adoptarea de către PCR, în perioada interbelică, a liniei Cominternului care susținea dezmembrarea României. Ceaușescu a criticat ostilitatea Cominternului față de interesele României și a menționat că partidul fusese divizat între cei ce acceptau linia cominternistă și cei ce luptau pentru interesele țării. De asemenea, arată K. Verdery, în scrierea istoriei într-un cadru naționalist, un rol important l-a avut prezentarea evenimentelor ca făcând parte din „istoria întregului popor”. Dar „poporul” la care se făcea referire era unul pur, român, excluzându-i pe minoritari, ajungându-se până la dispoziții date istoricilor de a nu folosi denumiri neromânești, indiferent de problema și perioada cercetată.

O altă problemă asupra căreia ne oprim este modalitatea în care diferiți autori au analizat influența negativă asupra istoriografiei a politicii oficiale naționaliste a regimului Ceaușescu. Același Leonard Drulă consideră că scrisul istoric, începând cu perioada anilor '70, a fost tot mai mult influențat de ideea de a prezenta o istorie națională măreață, uimitoare³⁴. Din abordările anterioare sunt păstrate unele elemente (antagonismul social ca motor al istoriei, succesiunea modurilor de producție etc.) dar sunt subordonate discursului naționalist. Festivismul istoric a atins cote aberante: neamul, țara, istoria națională, și-au pierdut conturul real, totul devine uriaș, un model de invidiat de alții.

Aceeași problemă a „istoriei mărețe” este analizată și de Lucian Boia³⁵. Vom stăruii mai mult asupra acestui autor deoarece am considerat că oferă exemple foarte elocvente în analiza acestei probleme. Analistul citat se referă, de exemplu, la modul în care în istoriografie comunismul naționalist al epocii Ceaușescu a influențat problema etnogenezei românești. Au apărut, astfel, două noi teze: cea a influenței minime a romanilor, și cea conform căreia în secolul VI poporul român era deja format înainte de venirea slavilor (astfel se încerca și scoaterea acestei populații din etnogeneza românească). De asemenea, dacă până atunci în lucrările de istorie Transilvania avusese o pondere mai mică în raport cu Moldova și țara Românească, din anii '70 a fost obligatorie o pondere aproximativ egală, contradicțiile dintre provincii trebuiau estompate, iar

³³ Verdery 1994, p. 98.

³⁴ Drulă 1995, p. 223.

³⁵ Boia 1995, p. 428-435.

denumirile specifice zonelor dispăreau (titlul lucrărilor se modifica, de exemplu, din *Românii din Banat* în *Românii din sud-vestul țării*). Când privește istoria medievală, Lucian Boia se oprește cu analiza asupra cazului Mihai Viteazul: dacă până atunci, în lucrări serioase, se afirmase că Mihai nu manifestase un interes foarte mare pentru soarta românilor din Transilvania, începând cu faza naționalistă a istoriografiei această idee a fost modificată, lăsându-se să se înțeleagă că Mihai s-ar fi preocupat exemplar de „frații de peste munți”. Totodată, s-a interzis să se mai vorbească de „cucerirea” Transilvaniei și a Moldovei de către Mihai (așa cum se afirmase de multe ori de istoricii români), iar varianta oficială era că Mihai *unise* cele două provincii cu Țara Românească, deoarece ele însele aspirau spre unire. În altă ordine de idei, s-a reconsiderat și ideea lui P. P. Panaitescu referitoare la relațiile româno-otomane în Evul Mediu, aceea că turcii nu au cucerit Țările Române deoarece drumul spre centrul Europei era mai scurt pe ruta Belgrad – Buda – Viena; Boia arată cum, pentru istoriografia românească din perioada ceaușistă, explicația era alta: capacitatea de rezistență a românilor și lupta lor timp îndelungat contra turcilor. Și, în sfârșit, două ultime exemple analizate de Boia: atitudinea istoricilor oficiali față de A.I. Cuza și N. Titulescu. Primul era considerat atunci ultimul mare părinte al patriei înainte de Ceaușescu, iar al doilea apărea ca un diplomat desăvârșit, promovând o politică mondială ca reprezentant, mai de grabă, al unei mari puteri decât al unei țări mici, cu o politică antifascistă și moderat în privința relațiilor cu URSS (de altfel, Ceaușescu dorea să fie considerat un urmaș al lui Titulescu).

Apropiindu-ne și de finalul acestei părți a cercetării, se pot formula câteva concluzii. Am prezentat, așadar, diferite opinii ale autorilor care au cercetat modalitatea în care regimul Ceaușescu s-a folosit de apelul la istorie în scopuri naționaliste și putem spune că, în general, respectivii autori au oferit exemple concludente în acest sens. Unii dintre ei consideră că marile mituri istorice care au dominat epoca aveau rădăcini în secolul XIX, fiind vorba de chestiuni ca: unitatea, independența, lupta contra străinilor etc. Alții accentuează mai mult „adăugirile” făcute de istoricii oficiali ai regimului, sau de Ceaușescu însuși în condițiile promovării cultului personalității: paternalismul partidului, spiritul mesianic al conducătorului, descendența sa dintr-o galerie de personalități (care începea cu Burebista și se termina cu Titulescu) ce au marcat istoria românilor și al căror demn urmaș era Ceaușescu. Toți însă admit că regimul comunist a fost abil în manipularea acestor elemente scopul fiind de a oferi românilor impresia unei istorii mărețe, plină de succese, o istorie a cărei perioadă de apogeu a constituit-o „epoca de aur” a lui Ceaușescu.

Ceaușescu și naționalismul în armată

Filonul naționalist nu a ocolit nici armata, naționalismul regimului fiind promovat chiar de oameni din structurile de conducere ale armatei. Această explicație se datorează chiar fratelui dictatorului, generalul-locotenent Ilie Ceaușescu, a cărui pasiune pentru istoria națională era cunoscută, dovadă fiind și scrierile istorice cu profund caracter naționalist pe care le-a semnat ca autor.

Lucian Boia consideră că Ceaușescu dorea să facă din România o putere militară, deși un slogan repetat obsedant a fost „lupta pentru pace”³⁶. A fost vorba, afirmă autorul, de un discurs pacifist însoțit de o producție și un comerț cu armament foarte active. Totuși, în condițiile (evidente în care România nu putea concura cu marile puteri în domeniul tehnologiei militare de nivel înalt, s-a inventat o strategie specifică: „lupta întregului popor contra dușmanului”. Lucian Boia oferă și un exemplu: regimul a construit o „mitologie militară” conform căreia România ar fi putut să fie apărată în caz de război de un număr de 4,7 până la 6,2 milioane de combatanți. Această mobilizare a întregului popor era văzută ca o trăsătură specifică în istoria națională, așa explicându-se victoriile obținute de români în Evul Mediu în fața turcilor. Autorul amintește și citează pe generalul istoric Ilie Ceaușescu, cel care explica faptul că în fața unui potențial inamic s-ar fi găsit: „militari din unitățile forțelor armate, luptători din gărzile patriotice și din alte formațiuni de apărare populară, cât și cetățeni de toate vârstele, bărbați și femei, tineri, bătrâni și copii. În caz de primejdie, toți aceștia trebuie să se ridice ca un singur om la lupta de rezistență împotriva invadatorilor”³⁷.

Tot despre influența lui Ilie Ceaușescu discută și Dennis Deletant, care consideră că politizarea istoriografiei a atins cote ridicate din momentul în care general-locotenentul Ilie Ceaușescu, fratele dictatorului, a ajuns să fie un fel de „istoric oficial” al regimului³⁸. Sub patronajul „generalului-istoric” au apărut lucrări (*Transilvania. Vechi pământ românesc, Doctrina Militară Românească: trecut și prezent.*) care prezentau negativ cucerirea Daciei de către romani. „[...]Cucerirea romană, ca orice cucerire străină a avut urmări tragice pentru poporul dac [...] a însemnat privarea poporului dac de independență și suveranitate [...] iar o parte din teritoriul Daciei a devenit provincie romană! [...]”.

Pentru Ilie Ceaușescu prezentarea elementului dac drept primordial în cadrul etnogenezei românești avea inclusiv un rol politic și propagandistic (în formularea doctrinei militare românești). Se încerca dezvoltarea ideii potrivit căreia românii moșteneau de la daci dorința nezdruncinată de a-și apăra țara; totodată experiența dacă reprezenta un model pentru români în „lupta întregului popor pentru apărarea patriei”.

Pentru Nicolae Ceaușescu însuși, ideea luptei întregului popor era, de asemenea, foarte importantă. Pentru dictator un posibil război era unul de apărare, un „război al poporului” la care să participe, unit, întregul popor, bineînțeles sub conducerea PCR; ar fi fost totodată, un război de apărare a independenței țării și a „cuceririlor revoluționare”. De asemenea, autorii sunt de părere că generalul Ilie Ceaușescu a publicat o serie de lucrări și studii în care prezintă rolul armatei în apărarea țării și „împlinirea idealului unității naționale”. Ilie Ceaușescu s-a folosit de poziția pe care o avea pentru a mări importanța

³⁶ Boia 2003, p. 428-435.

³⁷ Boia 1997, p. 26.

³⁸ Deletant 1998b, p. 287-291.

acordată istoriei militare în studierea trecutului țării. Acest fapt avea și un rol propagandistic – prezentarea ideii loialității armatei față de conducător și a celei privind necesitatea grupării întregului popor în jurul liderului în caz de război. Mai mult, propaganda oficială prezenta și ea importanța armatei în condițiile în care spre sfârșitul anilor '80 regimul comunist românesc înfiera tot mai mult reparația revizionismului ungar și încercările Budapestei de a repune în discuție problema Transilvaniei.

Am preferat o separare a chestiunilor prezentate în acest subcapitol de cele referitoare la istoriografie din subcapitolul anterior tocmai pentru a evidenția mai clar analiza pe care autorii citați au făcut-o asupra efectelor negative ale implicării lui Ilie Ceaușescu în istoriografia perioadei.

Am putea considera, pentru a elabora câteva concluzii, că și această problemă a minorităților în timpul regimului ceaușist a născut, în rândul analiștilor, diferite puncte de vedere, dar, ca de obicei ne oprim asupra concluziilor general acceptate. Astfel, se consideră că în condițiile în care Ceaușescu și PCR-ul au folosit, pentru a-și legitima puterea, un discurs naționalist, discursul antiminoritar a fost o importantă componentă a celui naționalist, generând acțiuni ca atare. PCR-ul a folosit „problema națională” în Transilvania, de exemplu, în scop politic. Discursul pe marginea acestui subiect a fost des utilizat în vederea susținerii legitimității regimului, partidul, condus de liderul său, susținând că reprezintă apărătorul drepturilor naționale ale românilor. Regimul a încercat să consolideze „unitatea națională” și a fost introdusă în plan ideologic chestiunea „omogenizării societății românești”. Regimul, pretextând crearea „omului nou” (un model unic al muncitorului socialist) exploata în scopuri naționaliste diferite teme ale marxism-leninismului, folosind termeni de genul „clasă”, iar nu „minoritate națională”; astfel, minoritățile naționale au fost incluse în „clasa muncitoare” și în „națiunea socialistă” (evident, română). S-a încercat crearea unei națiuni omogene (chiar și din punct de vedere etnic), prin eliminarea diferențelor și utilizarea unor elemente de ideologie care să contribuie la asimilarea minorităților.

The Bibliography of The Romanian Communist Nationalism of The Ceaușescu Regime

(Abstract)

One of the most discussed issue about the Romanian communist period was the nationalist-communism, especially the one during the Ceaușescu regime. The issue was not studied extensively, in special reserches, but it was analyzed, at least peripherally, in all the serious studies referring to Romanian Communism. In this article we tried to describe the manner in which the authors who studied Romanian Communism referred to the nationalist acts of the Nicolae Ceaușescu regime, considering the fact that the nationalist-communism was an aspect of internal and external policy during that time. The authors we studied considered that this kind of nationalism was no discover of the ceaușist regime, but it was a continuation from Gheorghe Gheorghiu Dej's period and that we can find elements of the nationalist-communism in different fields of internal policy: culture, economy, education, the relations with

the minorities, historiography, dictator's personal cult etc. The national ideology became a main point of discussions inside the Party and it was extended into the society the main purpose being: to show the people that the leader (Ceaușescu) and the Party (P.C.R.) really care and they are the only solution for the country. In this case nationalist ideas became an „instrumentum regni” for both the leader („the most loved son of the nation”) and the Party („the quintessence of the most illuminated minds of the nation”). Most of the analysts mentioned in this research considered that this way the regime indoctrinated the population, but also it flattered the population's national vainglory, in order to divert people's attention from the country's real problems.

Nationalist discourse of the Ceausescu regime was often used to support the legitimacy of the regime, the party and its leader, claiming that they are defenders of Romanians' rights. The regime has attempted to strengthen the „national unity” and it was inserted, into the official ideology, the issue of „homogenization the Romanian society”. Party pretended to create a „new man” (a single model of socialist worker) and introduced, in the nationalist discourse, different themes of marxism-leninism.

The communist period provided, and still provides, to the authors from various fields (history, political science, sociology etc.), important themes of study and research. One of the issues extensively discussed, for example, in the post-communist Romanian historiography, was the nationalist-communism, especially the period of Nicolae Ceaușescu. This research, without claiming to unravel the whole issue of this topic, tried to show how the various authors have commented that nationalism during the Ceausescu regime and some areas in which nationalism was manifested in that period.

Abrevieri bibliografice

- Behr 1999 - E. Behr, *Săruta mâna pe care nu o poți mușca. Români și Ceaușești: investigația unui blestem al istoriei*, București, 1999.
- Boia 1995 - L. Boia, „Elemente de mitologie românească (secolele XIX-XX)”, în *Mituri istorice românești*, București, 1995.
- Boia 1997 - L. Boia, „Destinul mare al unei țări mici”, în *Miturile comunismului românesc*, vol. II, București, 1997.
- Boia 2003 - L. Boia, „Mitologie comunistă în versiune românească”, în Chantal Delsol, M. Masłowski, Joanna Nowicki, *Mituri și simboluri politice în Europa Centrală*, București, 2003.
- Bordei-Boca 2003 - Ramona Bordei-Boca, „Latinitatea – reper identitar român”, în Chantal Delsol, M. Masłowski, Joanna Nowicki, *Mituri și simboluri politice în Europa Centrală*, București, 2003.
- Bot 2003 - Ioana Bot, „Mihai Eminescu (1850-1889), un mit cultural”, în Chantal Delsol, M. Masłowski, Joanna Nowicki, *Mituri și simboluri politice în Europa Centrală*, București, 2003.

- Botez 1992 - M. Botez, *România despre ei înșiși. O cercetare de comunismologie prospectivă*, București, 1992.
- Bușe 2003 - I. Bușe, „Miturile românești ale originilor și imaginarul politic”, în Chantal Delsol, Michel Maslowski, Joanna Nowicki, *Mituri și simboluri politice în Europa Centrală*, București, 2003.
- Câmpeanu 2002 - P. Câmpeanu, *Ceașescu, anii numărătorii inverse*, Iași, 2002.
- Deletant 1998a - D. Deletant, *Ceașescu și Securitatea. Constrângere și dizidență în România anilor 1965-1989*, București, 1998.
- Deletant 1998b - D. Deletant, „Rewriting the Past: Trends in the Contemporary Romanian Historiography”, în D. Deletant, M. Pearton, *Romania Observed. Studies in Contemporary Romanian History*, Bucharest, 1998.
- Drăgușanu 1997 - A. Drăgușanu, „Simboluri istorice în filatelie (1944-1989)”, în *Miturile comunismului românesc*, vol. II, București, 1997.
- Drulă 1995 - L. Drulă, „Ion Antonescu și Mihai I: între istorie și politică”, în *Miturile istorice românești*, București, 1995.
- Gabanyi 2003 - Anneli Ute Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, Iași, 2003.
- Gallagher 2004 - T. Gallagher, *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*, București, 2004.
- Frunză 1990 - V. Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, 1990.
- Marino 2000 - A. Marino, *Cenzura în România. Schiță istorică introductivă*, Craiova, 2000.
- Mungiu-Pippidi 2002 - Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism. Structură, cultură și psihologie politică*, București, 2002.
- Nicoară 2002 - Simona Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, 2002.
- Petrescu 1997 - D. Petrescu, „400 000 de spirite creatoare. Cântarea României sau stalinismul național în festival” în *Miturile comunismului românesc*, vol. II, București, 1997.
- Rațiu 1990 - I. Rațiu, *România de astăzi. Comunism sau independență?*, București, 1990.
- Tănase 1996 - S. Tănase, *Revoluția ca eșec. Elite și societate*, Iași, 1996.
- Tănase 1992 - S. Tănase, *Miracolul revoluției. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste*, București, 1992.

Verdery 1994

- Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, 1994.

Cuvinte-cheie: bibliografie, comunism, naționalism, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu, totalitarism, discurs, ideologie.

Keywords: bibliography, communism, nationalism, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu, totalitarianism, discourse, ideology.